

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Radek Hromádka

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

Šikana na škole

Autor:	Radek Hromádka
Vedoucí práce:	Doc. Dr. JUDr. Jan Hejda, Ph.D.
Studijní program:	B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Datum odevzdání:	20. března 2009

Zadání bakalářské práce

NÁZEV PRÁCE:	Šikana na škole
ZADÁNÍ PRÁCE:	Cílem práce je ze statistických hledisek zjistit výskyt šikany u dětí navštěvující 2. stupně základních škol z pohledu genderu. Bude se zabývat rozdíly v chování šikanovaných a šikanujících chlapců nebo dívek. Jakým způsobem se děti zasažené šikanou chovají a jakým způsobem na šikanu reagují. Důležitým faktorem pro zkoumání bude také četnost případů šikany u jednotlivých pohlaví.
JMÉNO STUDENTA :	Radek Hromádka
ROČNÍK:	3.
STUDIJNÍ PROGRAM:	B7507 Specializace v pedagogice
STUDIJNÍ OBOR:	Sociální pedagogika
VEDOUCÍ PRÁCE:	Doc. Dr. JUDr. Jan Hejda
KATEDRA:	Společenských věd FM VŠE
TERMÍN ZADÁNÍ:	28. března 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma » **Šikana na škole** « jsem vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Písek, březen 2009

podpis studenta

Abstrakt (resumé)

Šikana na škole

V práci se zabývám šikanou z pohledu genderu. Nejdříve definuji šikanu a uvedu její znaky, stadia a ukazatele. Uvedu rozdíly v osobnosti agresora a oběti šikany. Popíšu skupiny, u nichž snadno dochází ke vzniku šikany, následky šikanování z psychologického hlediska a právního hlediska. Gender používá k označení kulturně vytvořených rozdílů mezi muži a ženami. V práci budu popisovat rozdílné chování chlapců či dívek jak v roli agresora, tak v roli oběti.

Březen 2009

Poděkování

Za cenné rady bych chtěl poděkovat Doc. JUDr. Janu Hejdovi Ph.D., Bc. Martinu Kloudovi za poskytnuté interní materiály Sdružení linky bezpečí. Mgr. Miluši Raabové a PaedDr. Marcele Zákoucké za cenné rady a informace o problematice šikany na ZŠ. Dále mojí manželce a rodině, která ke mně byla v době práce na bakalářské práci a studiu shovívavá.

Obsah

OBSAH.....	7
ÚVOD.....	8
1 SOUČASNÝ STAV	10
1.1 VYMEZENÍ POJMU ŠIKANA A ŠIKANOVÁNÍ	10
1.1.1 Vymezení pojmu šikana a šikanování	10
1.1.2 Znaky šikany	12
1.2 STADIA ŠIKANY	13
1.3 UKAZATELE ŠIKANY	14
1.4 PŘÍČINY ŠIKANY	15
1.5 ÚČASTNÍCI ŠIKANY	16
1.5.1 Osobnost agresora	16
1.5.2 Osobnost oběti	21
1.6 SKUPINY INKLINUJÍCÍ KE VZNIKU ŠIKANY	23
1.7 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ	24
1.8 ŠIKANA Z PRÁVNÍHO HLEDISKA	24
1.9 POJEM GENDER	26
1.10 GENDEROVÁ SOCIALIZACE	27
1.11 GENDEROVÉ STEREOTYPY	27
1.12 GENDEROVÁ IDENTITA	28
1.13 GENDEROVÉ ROLE	29
1.14 TEORIE SOCIÁLNÍHO UČENÍ	30
1.15 PSYCHOLOGICKÉ TEORIE VZNIKU A VÝVOJE POHLAVNÍCH ROZDÍLŮ	31
1.16 STATISTIKY Z LINKY BEZPEČÍ	33
2 VÝSLEDKY	38
2.1 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	38
2.2 VYHODNOCENÍ	38
3 ZÁVĚR.....	44
POUŽITÁ LITERATURA	46
KNIHY A ČASOPISY	46
ZÁKONY A PRAMENY	47
INTERNETOVÉ ZDROJE	47

Úvod

Z všech stran se dnes ozývá „To mládí, za nás to tak nebylo.“ Stejně je to i v případě jedná-li se o šikanu. Ač se v tomto případě lidé mýlí. Šikana je stará jako škola sama. Od dob, kdy začaly děti chodit do škol, docházelo k přestupkům, kdy „silnější“ ubližovali „slabším“. Pokud jde jen o pouhé legrácky či klukovinu, dá se to přehlédnout. V případě šikany již tomu tak být nesmí. Dalo by se říci, že šikana na jedné straně vyvolává usměv a na druhé straně pláč. Problém nastává, když máme jednoznačně určit, zda se při určitém chování jedná o šikanu či ne, to v mnohých případech vyžaduje pohled odborníka. Šikana se v dnešních školách šíří jako epidemie, v některých školách má „těžší“ průběh, např. základní školy a učiliště. Na některých školách je průběh šikany „slabší“, např. gymnázia. Na vysoké škole šikanu téměř nenajdeme, i když se i zde najdou výjimky, jakými jsou např. křtění nováčků. Tvorba šikany má několik faktorů, které jí ovlivňují. Šikana na škole je problém, který se musí řešit se všemi jejími účastníky, ať už jsou dva či více. Oběť šikany si ve většině případů sama pomoci nemůže, mnohdy tedy sáhne při řešení problému k daleko horším prostředkům než agresori šikany. Viz medializované „masakry“ na amerických školách, kde je přístup ke zbraním snazší díky druhému dodatku v americké ústavě z roku 1791¹. Toto téma jsem si vybral z důvodu, jelikož se můj bratr stal obětí šikany na základní škole, proto sám vím, jak složité je tento problém řešit.

V úvodu mé práce bych vás chtěl uvést do problému jménem „šikana a gender“. Abyste práci lépe porozuměli, vysvětlím několik nejdůležitějších pojmů, které se šikanou a genderem souvisí. Definuji šikanu a uvedu její znaky, stadia a ukazatele. Uvedu rozdíly v osobnosti agresora a oběti šikany. Popíšu skupiny, u nichž snadno dochází ke vzniku šikany, následky šikanování z psychologického hlediska a právního hlediska. Přiblížím šikanu trestnímu řízení, aby bylo jasné, že i šikana lze řešit podle trestního zákona a trestního řádu. Jeden z hlavních problémů, které budu v této práci řešit, bude iniciátor šikany. A to zda je rozdílné šikanování od dívek či chlapců.

¹ Ústava spojených států amerických. Dostupné z: <http://klempera.tripod.com/usustava.htm>

Cílem práce bude zjistit ze statistických hledisek výskyt šikany u dětí navštěvujících 2. stupeň ZŠ v Jihočeském kraji z pohledu genderu. V práci budou použity výsledky uvedené v diplomové práci slečny L. Kysilkové, která prováděla výzkum na podobné téma. Slečna Kysilková realizovala svoji diplomovou za pomoci kvantitativního výzkumu. Jako metodu výzkumu zvolila metodu dotazníku a techniku dotazníku. Sběr dat uskutečnila na třech vybraných základních školách.

Metodu dotazníku použila ke zjištění údajů o projevech agresivity a šikany mezi dětmi. Dotazník obsahoval 30 otázek. Otázky v dotazníku byly otevřeného, uzavřeného, polouzavřeného typu a kontrolní a filtrační otázky. Po otázkách identifikačních se další dotazy vztahovaly k problematice šikany a agresivity mezi dětmi. Při sběru dat byla dodržena anonymita, aby respondent nemusel mít strach, že by byl identifikován, a aby tato skutečnost neovlivnila pravdivost odpovědí.

Podle výsledků dotazníku bude zpracována statistika, která by měla potvrdit mé hypotézy, že u chlapců je častější fyzická forma šikany než u dívek. Také předpokládám, že chlapci mají častější zkušenost se šikanou než dívky a že dívky častěji oznámí přítomnost šikany autoritě.

1 Současný stav

1.1 Vymezení pojmu šikana a šikanování

1.1.1 Vymezení pojmu šikana a šikanování

V ČR se v posledních letech běžně užívalo slovo šikana v trochu jiném smyslu, a to k označení nešvaru, který se povážlivě rozmohl v armádě. Nováčci neboli „bažanti“ zde často byli krutě fyzicky týráni, všemožně ponižováni, a vydírání ze strany „mazáků“. Po skončení povinné vojenské služby tomuto problému odzvonilo. Nicméně šikana nevymizela, ale její formy se nachází i v jiných komunitách jako jsou školní třídy, školní internáty a věznice.

V současné době se stále více píše a mluví o šikaně mezi školními dětmi, jež dovedou spolužáka, či spolužačku týrat a ponižovat stejně krutými způsoby jako např. vězni ve věznicích.²

Na počátku objasním, co to vlastně šikanování je. Říčan ve své publikaci uvádí: *„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, např. vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka a nechávají je pro nic za nic čekat atd.“*³

P. Říčan definuje šikanu jako systematickou agresi, která je zpravidla opakovaná a dopouští se jí jedinec, či skupina vůči jinému jedinci či skupině. Podstatné přitom je, že se nejedná o střetnutí rovnocenných partnerů v konfliktu, ale že oběť šikanování je vůči útočníkovi prakticky bezbranná.⁴

Podle M. Vágnerové můžeme šikanu definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.⁴

² Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995

³ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995 str. 25

⁴ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky, Portál, Praha, 1999

M. Kolář uvádí, šikana je nemocné patologické chování. Nemoc se dá léčit, proto M. Kolář definuje šikanu jako nemoc, jelikož uvádí že, šikana lze léčit. Může dokonce dojít k onemocnění celé skupiny.⁵ Je tedy možné, že by agresor šikany dostal nějaké prášky a svou nemoc si vyléčil?

S. Bendl popsal šikanu jako záležitost nespádající pouze do oblasti pedagogiky, ale jako komplexní psychologický, sociologický a mravní problém.⁶

Martin Šíp uvedl na webových stránkách Občanského sdružení proti šikaně definici šikany podle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: „Právní definici šikany v našem právním řádu nenajdeme, nicméně na potřebu komplexního řešení šikany reagovalo Ministerstvo školství, které vymezilo problematiku šikany v metodickém pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22 (dále jen „pokyn“). Pokyn dává školám a jejím pracovníkům návod, jak šikaně předcházet a jak ji řešit. Pokyn však pokrývá pouze školní oblast, neřeší a z povahy věci ani nemůže řešit všechny právní následky šikanování. Ostatní nástroje je nutno hledat v právních předpisech trestního, občanské či správního práva“.⁷

Metodický pokyn MŠMT definuje šikanu takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků“.⁸

⁵ Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2005

⁶ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole, ISV, Praha, 2003

⁷ Šikana z právního hlediska. Dostupné z: http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html

⁸ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy prevenci řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

Šikana se týká lidí, společnosti jedná se tedy o sociální problém. Šikana porušuje morální normy a práva společnosti je to tedy nemorální, chorobný, patologický projev jedince nebo skupiny. Proto bych definoval šikanu jako sociální patologické chování.

Výskyt šikany se objevuje v každé zemi. Podle zahraničních výzkumů se ve Velké Británii 27% dětí navštěvujících základní školu stává obětí šikany, ve Slovinsku je to 20% a v Norsku 8,5%.⁹

Podle výzkumů provedených v roce 2007 zabývajících se výskytem šikanování se s různou formou násilí setkala 40 % žáků základních škol (tedy každý druhý žák) a 45% se stalo svědky šikanování někoho druhého. Z toho 25% dětí šikanu nahlásilo. Nejčastější formou šikany bylo uváděno posmívání, pomluvy, nadávky a prožilo ji více jak 2/3 šikanovaných dětí. Fyzickou formu šikany jako je fackování, kopání apod., zažilo 10% dětí. Dokonce 21% dětí je šikanováno denně a 25% aspoň jednou týdně. V nejčastějších případech je iniciátor šikany jeden (34%) či dva (24%). Agresory jsou nejvíce chlapci (68%), ale i dívky (20%). Jen 25 % obětí šikany se obrátilo pro pomoc ke své třídní učitelce a 12% na své rodiče. Bohužel 21% nepožádalo o pomoc nikoho ze strachu z odvety a nadále mlčí.¹⁰

1.1.2 Znaky šikany

Znaky šikany se rozdělují do několika skupin. Mezi znaky verbální přímé můžeme zařadit posměšky, ponižující přezdívky, nadávky, kritika žáka, výtky na jeho osobu pronášené nepřátelským až nenávistným tónem. Mezi znaky verbální nepřímé patří např. osamocenost žáka, absence kamarádů, snaha o blízký kontakt s učiteli, strach a ostych před veřejnou prezentací své práce. Působí nešťastně, mívá blízko k pláči, jeho školní prospěch se náhle nevysvětlitelně zhoršuje. Mezi znaky fyzické přímé patří honění, strkání, bití a kopání, které nemusí mít příliš velkou razanci, ale je nápadné, že je žák neopětuje. Nucení k požívání alkoholu, drog a v některých případech donucování k sexuálním praktikám. Dále rvačky, kdy

⁹ Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2005

¹⁰ Šikana se týká každého druhého žáka, čl. z deníku Metro 19.2.2007, dostupné z:
http://www.aisis.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=302&Itemid=102

jeden ze žáků je výrazně slabší a snaží se ze situace uniknout. Mezi fyzické znaky nepřímé patří odřeniny, modřiny, škrábance a jizvy, které nedokáže žák uspokojivě vysvětlit.¹¹

1.2 Stadia šikany

Šikana má pět vývojových stádií, která se rozlišují zejména z didaktických důvodů. V praxi je těžké přesně definovat hranice mezi jednotlivými stádii, často se jednotlivá stadia překrývají, splývají a předcházejí.

Ostrakismus je prvním nejmínějším stádiem šikany, kde především dochází k izolaci postiženého jednotlivce. Oběť není brána vážně a nemá žádné kamarády. Převažuje komunikace znevažujícím způsobem. Časté jsou slovní ataky, posměšné poznámky, hanlivé přezdívky a všemožné legrácky a vtípky. Ve chvíli, kdy se oběť ohradí, bývá jí vytýkáno, že nerozumí legraci a nemá smysl pro humor.

Přitvrzování je druhé stádium, ve kterém agresor zjišťuje a testuje, kam až může zajít. V tomto stádiu mají agresori tendenci takzvaně přitvrzovat a manipulace postupně přechází v tělesné útoky. Při tomto jednání agresor nabývá pocitu uspokojení, obdivu a respektu přihlížejících dětí, což jej nadále povzbuzuje.

Vytvoření jádra je třetí stádium šikany, ve kterém sympatizující jedinci mají tendenci se k agresorovi připojit a vybírat společně oběti. Tímto dochází k organizovanosti skupiny a rozdělení rolí. Pokud v tomto okamžiku nevznikne silná pozitivní podskupina, může se stát, že šikana se stane normou celé skupiny.

Čtvrté stádium je nazývané mlčící většina, v tomto stadiu děti převzou normy a chování agresorů. Tyto normy se pak pro ně stávají zákonem. Děti ze strachu poslouchají, případně posluhují této skupince agresorů. Je vyvíjen čím dál tím větší tlak, na dosud nezapojené jedince, kteří nakonec podlehnou a aktivně se zapojí z obav, aby se sami nestali obětí.

¹¹ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy prevenci řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

Dokonalá šikana je poslední fáze, ve které se šikana stává zábavou celé skupiny, která agresora dokonce odměňuje potleskem. Psychická manipulace skupiny s jedincem je v tomto stádiu již efektivně propracovaná. Například je-li, oběť zkoušena učitelem, již první slova spouští vlnu smíchu, což se logicky projeví na výkonu oběti a očekávání špatného výkonu je tak naplněno. Toto chování třídy se velice podobá chování obecnstva při gladiátorských zápasech. Pedagog většinou neuvědoměle napomáhá tomuto chování, ve snaze zavděčit se třídě a oběť sám ironizuje. Skupina agresorů nadále vymýšlí dokonalejší plány a násilí tak graduje.^{12, 13}

1.3 Ukazatelé šikany

Ve většině případů dítě tají, že se stalo obětí šikany, ať už ze strachu ze msty agresorů, někdy i ze strachu z reakcí rodičů, tak i ze studu za své vlastní postavení. Dítě se v takovém případě bojí i ztráty svých kamarádů, v případě že bude žalovat. Chceme-li zjistit, zda je dítě šikanováno, je nutné věnovat mu zvýšenou pozornost. Pomoci odhalit tento problém nám pomůžou více či méně nápadné známky v chování dítěte či v chování jeho blízkého okolí. Můžeme pozorovat například častější sklon k pláči, nezájem o kamarády či zhoršení školního prospěchu. Není pravidlem, že se dítě stane apatickým, smutným a stáhne se do sebe. Naopak někteří jedinci ve snaze zalíbit se agresorům se začínají vůči kantorům chovat drze, mluví vulgárně a velice často vyrušují v hodině. Důležité je i nepřehlížet vzhled, ale jelikož děti často mění image, není to spolehlivým vodítkem. Zbystřit bychom měli například v případě dítěte, které chodilo do školy upravené a najednou se objeví v potrhaném či špinavém oblečení. Také může mít více modřin a odřenin než je pro dítě jeho věku typické.

Varovné znaky, které nám mohou napovědět, že je dané dítě šikanováno, se nazývají ukazatele a dělíme je na ukazatele přímé (chování okolí vůči dítěti) a ukazatele nepřímé (vzhled a chování dítěte).¹⁴

¹² Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005

¹³ KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování. Praha: Portál, 2000

¹⁴ Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005

Do skupiny nepřímých ukazatelů patří:

záškoláctví, zhoršení prospěchu, ztráta zájmu o učení, porucha soustředění, ustrašené vystupování, častější bolesti hlavy či břicha, pobývání v blízkosti učitelů, poškozené či špinavé oblečení, smutná nálada, apatie, někdy i neobvyklá agresivita, vyšší potřeba peněz, opakované ztráty věcí, noční můry.^{16,17}

Mezi přímé ukazatele patří:

výsměch, pohrdání, úmyslné ponižování, vulgarismy, časté kritizování, poškozování a krádeže osobních věcí, tělesné ataky a jiné omezování svobody.^{16,15}

1.4 Příčiny šikany

Profesor Říčan, který šikanu zkoumá z pohledu hlubinné psychologie a psychoanalýzy, při svém výzkumu vysledoval a popsal čtyři hlavní příčiny agresivního chování. Patří mezi ně tlak kolektivu, touha po moci, motiv krutosti a zvědavost, experiment.

Tlak kolektivu – jedinci se musí chovat podle očekávání společnosti. Jestliže jsou jedinci pod konstantním tlakem „být takovým, jakým mají být“, jsou ke své budoucí sociální roli vedeni a systematicky vychováváni (dříve u šlechticů výcvikem se zbraní, vojenským výcvikem, dnes tělesnou výchovou), tak každý neúspěch je zpravidla odměněn posměšky a pohrdáním.

Touha po moci – znamená přání s někým manipulovat ve svůj vlastní prospěch ať už majetkový, nebo k uspokojení vlastního ega. Přání ovládat někoho nebo skupinu je silné i z racionálních (ne však správných) důvodů. Ovládnutím jedince, nebo lépe skupiny nám pomáhá splnit vlastní přání nebo dosáhnout určitého uspokojení. Z historie se můžeme učit např. od králů, různých vůdců až po dnešní vůdce náboženských sekt.

Motiv krutosti – tento motiv je považován za okrajový. Psychoanalytici předpokládají, že vidina utrpení působí jedinci potěšení, nejedná se však o sklony k sadismu. Bylo by scestné

¹⁵ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy prevenci řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

považovat takovéto jedince za nevyhlášené nemocné devianty. Protože podle psychoanalytiků dřímá sklon k sadismu v každém z nás a někdy stačí jen málo k jeho probuzení. U šikany je samozřejmě tento prvek uspokojen. Je však možné, ale tyto případy jsou vzácné, že se ve skupině objeví psychicky narušený jedinec a násilí na slabších dětech má pak patologické příčiny.

Zvědavost a experiment – týrání jedinců funguje u agresorů jako takový pokus, kterým se snaží zjistit, co jedinec vydrží a jakým způsobem bude na týrání reagovat, zda projeví strach a bolest. Podle psychoanalytiků agresor svou oběť týráním „duševně obnažuje“, což u něj budí zvědavost podívat se až na její dno.

Pro rozvinutí šikany je potřeba splnění určitých podmínek. Do těchto podmínek patří přítomnost agresora šikany, přítomnost potencionální oběti a přítomnost takového klimatu třídy, které nezabrání šikanování.^{16,17}

1.5 Účastníci šikany

1.5.1 Osobnost agresora

Osobnost iniciátora šikany mívá několik různých podob. Mezi majoritní znaky patří snaha o ovládnutí okolí a dominance nad ostatními jedinci. Tito jedinci bývají tělesně vyspělejší a jejich vztah k agresí bývá kladný. Jako další typický znak můžeme u těchto jedinců nalézt nedostatek morálního cítění, absence pocitů viny či lítosti. Naopak v důsledku nedostatku sebereflexe jim každý trest připadá jako křivda. Agresoři mohou mít nadprůměrnou inteligenci nebo i naopak mohou být primitivní nebo omezení. V obou případech mají však sklon k sobectví, sebestřednosti a sadismu. Většina agresorů má vyšší stupeň sebevědomí a ve většině případů je skupinou dětí obdivována a oblíbena. Někdy se může stát, že dítě s nižším sebevědomím ve snaze po uznání a obdivu stane agresivním

¹⁶ Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005

¹⁷ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1995

a iniciátorem šikany. V některých případech bylo vysledováno, že v rodinách agresorů je častější tělesné i psychické násilí a to zejména ve vztahu rodičů.¹⁸

Kolář za pomoci analogie určitých rysů rozdělil iniciátory šikany na tři typy: „Oblíbenec“, „Srandista“ a „Nohsled“.¹⁹

„Oblíbenec“ je jedinec, mezi jehož charakterové vlastnosti můžeme zařadit slušnost a kultivovanost. Má narcistické rysy, může být zvýšeně úzkostlivý, někdy i se sadistickými tendencemi. Šikana pocházející od tohoto jedince je rafinovaná, cílená a děje se bez přítomnosti svědků, patří sem zejména mučení. V rodinách, kde tento typ iniciátora žije, byl vyzorován přísný a náročný přístup, někdy až srovnatelný s vojenským drilem bez lásky.²¹

„Srandista“ je jedinec, jenž je často oblíbený, vlivný a výmluvný. Má dobrodružnou povahu, vysokou sebedůvěru a je optimistický. V rodinné výchově nebyla zaznamenána výraznější odchylka. Pouze v obecné rovině byla přítomna v rodině psychická subdeprivace a absence mravních a duchovních hodnot.²¹

„Nohsled“ je typ agresora, jež sám šikanu nevyvolává, jedná se o jedince, který spolupracuje s agresorem, mnohdy ze strachu, aby se sám nestal obětí.²¹

Iniciátory bývají dívky i chlapci, ovšem liší se formou šikany. Zatímco chlapci si vybírají v obou pohlavích, dívky se šikanují ve většině případů mezi sebou. Bendl dále uvádí, že mezi agresory je třikrát více chlapců než dívek, avšak toto číslo může být zavádějící, protože dívky jsou méně ochotné šikanování přiznat. U chlapců je šikana mnohem agresivnější, jedná se spíše o fyzické násilí. Může se ale jednat i o vynucování různých služeb, předmětů, peněz, ponižování, posměch a nadávky. Děvčata, u kterých se jedná častěji o psychickou formu šikany, jež se projevuje posměšky, nadávkami, vyloučením ze skupiny, bývá často krutější a hůře prokazatelná než u fyzické formy šikany. Z morálního hlediska bývá u dívek šikana horší než mezi chlapci.²⁰ Z mého osobního pohledu podle toho co jsem na vlastní kůži zažil při studiu na základní škole, si myslím, že dívky se v dnešní době nemají za co stydět a jejich formy šikany nejdou nijak pozadu za chlapeckými.

¹⁸ Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005

¹⁹ Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2005

²⁰ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole, ISV, Praha, 2003

Přikláním se k názoru jako Říčan²¹ a Kolář²², kteří jako aktéra šikanování popisují žáka, který se jakýmkoliv způsobem účastní šikanování ať v postavení agresora, oběti či přihlížejícího.

Pod pojmem iniciátor šikany bychom si měli představit žáka, který šikanování vyvolává a podněcuje. V tomhle případě se může jednat jak o agresora, tak i jeho oběť. Podle Matouška²³ existují osobnostní rizikové faktory agresorů, do kterých se řadí: vrozený syndrom hyperaktivity, snížená úroveň rozumových schopností, osobnost s nepřiměřeným sebehodnocením, osobnost s nízkou schopností empatie, osobnost s nižším stupněm dosaženého morálního vývoje. Můžeme sem zařadit i genetické predispozice, zvýšenou míru agresivity (agresivita jako vlastnost osobnosti), temperament (výbušnost, impulsivnost, unáhlené a nepromyšlené chování), poruchy osobnosti apod. V osobnosti šikanujícího jedince můžeme najít narcistické tendence jako zamilovanost do sebe, sebeobdiv, pocit o překonání pocitu méněcennosti a sadomasochistické sklony.

Tholtová²⁴ však mezi rizikové faktory zařazuje tlak mužnosti (tendenci mužů chovat se chlapecky, neukazovat svoje city, nepřiznat slabost, být odvážný energický a mužný), krutost (radost z utrpení druhého člověka, tuto vlastnost má většina lidí, akorát v neprobuzené formě a někdy stačí jen malý podnět, aby se projevilo v chování), touha po moci (touha dominovat a ovládat druhé lidi, uspokojování vlastních potřeb a přání s pomocí ovládání druhých lidí), zvědavost (touha odhalit tajemství, jak se bude chovat člověk, když má strach, cítí bolest a ponížení), nudu a touhu po senzaci (je charakteristická pro šikanující jednotlivce s nedostatkem soucitu a mravních zábran, šikanování je vzrušujícím zážitkem).

Kolář²⁵ považuje krutost a touhu po moci za hlavní motiv chování agresorů. Agresor umí svůj strach skrýt i před sebou a zneužívat strach druhých. Za další motivy, které se přidávají a vytvářejí tak komplikovanější struktury motivu jsou motiv upoutání pozornosti, motiv zabíjení nudy, motiv „Mengeleho“ (agresor je badatel, který chce najít tajemství

²¹ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1995

²² Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2005

²³ Matoušek, O.: Mládež a delikvence, Portál, Praha 2003

²⁴ Tholtová, J.: Násilie v škole, Stredisko Oáza-pomoc chorým deťom a rodinnám , Orava, 2000

²⁵ Kolář, M.: Bolest šikanování, Portál, Praha, 2005

člověka a zkouší, kolik člověk vydrží), motiv žárlivosti, motiv „prevence“ (bývalá oběť chce předejít svému týrání a začne pro jistotu šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi), motiv udělat něco velkého. Z výzkumu bylo zjištěno, že šikanující vystupuje jako chladný, manipulativní expert na sociální situace, vyhýbající se identifikaci.

Podle výzkumu²⁶ zaměřeného na osobnost agresora jako iniciátora šikany pomocí osobnostního dotazníku FPI (Freiburský osobnostní dotazník), který byl realizován od září 2003 do ledna 2004 na SOU v Banské Bystrici a na SŠ v Nových Zámkách byly zjištěny anamnestické údaje agresorů.

Víme, že agresori jsou ve všech ročnících školy, ale podle výsledků dotazníku tvoří největší skupinu věk okolo 17 roku. Většina tedy 70% agresorů žije ve městě, 50% agresorů chce pracovat v oboře, který studuje. Z otázky náboženství bylo zjištěno, že 50% agresorů je věřících a 50% nevěřících. Dále bylo zjištěno, že 70% je ubytováno v domově mládeže. U agresorů můžeme pozorovat častěji přestup z jedné školy do druhé, právě z důvodů výchovných problémů. Proto je předpoklad, že agresor se bude chovat stejně agresivně v každém prostředí. Agresor je subjektivně nespokojený se školou i s internátem a více jak 50% by chtěla studovat na jiné škole.

V osobnostních charakteristikách agresorů byly podle dotazníku zjištěny největší rozdíly ve škálách:

Nervozita, respondenti zdůrazňují přítomnost psychosomatických poruch, jako jsou tělesné obtíže funkčních oblastí.

Spontánní agresivita, typické jsou spontánní tělesné, verbální akty agrese, odreagování vzteku na předmětech, zvířatech a i lidech, impulsivita, neovladatelnost, neklid, potřeba změny, škodolibost.

Agresori vykazují ve větší míře dráždivost, napětí, citlivost, vzrušivost. Mají nízkou frustrační toleranci, už při běžných problémech, netrpělivost a zlost. Často pronášejí nepromyšlené hrozby, v afektu mají nad sebou malou kontrolu a jsou až zuřiví.

²⁶ Valihorová, M., Šimegová, M.: Výzkum osobnosti agresora, Prevence, leden 2008, str. 14

Dominance, u agresorů se projevuje větší přítomnost reakčních tělesných, verbálních a vyfantazírovaných činů. Prosazují vlastní zájmy na úkor druhých. Mají zvýšený egocentrismus, podezřívavost a nedůvěru k lidem. Dominuje u nich reakční agresivita, vina a odplata.

Extroverze, agresori vykazují družnost, potřebu kontaktu, hledají kontakt a jsou schopni snadno navazovat přátelství. Jsou nenucení, impulsivní, výřeční, aktivní, podnikaví, dominantní a mají rádi změnu a zábavu.

Při pozorování jak agresori vnímají násilí, bylo zjištěno, že mají benevolentní a mírný postoj k násilí, hlavně k tomu, se kterým se setkávají ve škole. Vyplývá to hlavně z hodnot, které byly přiřazeny jednotlivým agresivním formám chování. Výsledky výzkumu vnímání násilí agresory byly porovnávány s výsledky vnímání násilí na studentech pedagogických fakult. Předpoklad byl, že osobnostní dimenze agresivity je v normě a osobnost mají přiměřeně rozvinutou. Všechny maximální hodnoty intenzity násilí byly u bludicích pedagogů výrazně vyšší, než u agresorů, kteří šikanují ve škole.

Porovnání vnímání intenzity násilí v kategoriích: forma, vzor a zdroj násilí u agresorů na SŠ a studentů pedagogiky²⁷

	Agresor	Student pedagogiky
Max. intenzita násilí – forma zabití	2,85	3,83
Max. zdroj násilí	2,2	3,14
Max. vzor násilí	1,9	2,66

Zdroj: Valihorová, M., Šimegová, M., Výzkum osobnosti agresora, časopis Prevence

²⁷ Valihorová, M., Šimegová, M.: Výzkum osobnosti agresora, Prevence, leden 2008, str. 15

Pro příklad uvedu ještě tabulku postoje agresorů k drogám.²⁸

Postoj k drogám	Počet agresorů
Negativní (8-16 bodů)	6 20,7 %
Negativní (17-19 bodů)	4 13,8 %
Pozitivní (20-32 bodů)	19 65,5 %
D1 - hodnota	0,3218

Zdroj: Valihorová, M., Šimegová, M.: Výzkum osobnosti agresora, časopis Prevence

Zde si můžeme všimnout, že agresori, kteří ve škole šikanují své spolužáky, mají pozitivní přístup k drogám.

1.5.2 Osobnost oběti

Charakteristika oběti je mnohem obtížnější. Neexistuje žádný univerzální typ oběti. Téměř každá skupina si najde svou oběť, nejsou přesně určeny kritéria výběru. Někdy je její výběr naprosto nahodilý, při troše smůly se tedy obětí může stát jakékoliv dítě. Přesto i u osobnosti oběti najdeme určité rysy v chování, které agresori snadno vycítí a velmi dobře je využijí. Častým motivem šikany se stává fyzická odlišnost např. děti menší a méně vyvinuté, obézní děti, děti s fyzickým handicapem. Specifický druh šikany zakládající se na fyzické odlišnosti je rasová šikana. V dnešní době se častěji obětí stávají i děti sociálně znevýhodněné, jež pochází z rodiny, která je sociálně ekonomicky nízko postavena, např. dítě nechodí oblékáno podle poslední módy, nemá mobilní telefon a nechodí do McDonalds. Dalším provokujícím faktorem může být psychická odlišnost, jedná se především o bojácnost, přílišnou sebekritičnost a děti, které snadno propadají panice v zátěžových situacích. Ve většině případů bývají oběti šikany v kolektivu neoblíbení, nedokáží pobavit a jsou tak automaticky postaveny do pozice outsidera. Psychickou odlišností rozumíme taky různou míru inteligence. Obětí se velice snadno stávají děti s menší inteligencí, u kterých je provokujícím faktorem jejich naivita a vyšší důvěřivost. Naopak se může stát obětí dítě

²⁸ Valihorová, M., Šimegová, M.: Výzkum osobnosti agresora, Prevence, leden 2008, str. 15

s vyšší inteligencí, které o přestávkách místo pobíhání chodbě a čte a v hodinách zvládá všechnu látku na výbornou.

V rodinném zázemí převažují rodiče s úzkostnou a přehnaně pečlivou povahou. Jedná se například o matky, jež žijí v neustálém strachu o svého potomka, příliš ho omezují a kontrolují a tím u něj prohlubují jeho nesamostatnost a citovou závislost. Jako druhý extrém můžeme uvést rodiče, kteří své dítě týrají či zanedbávají. Takové dítě se v kolektivu opět projevuje jinak, než většina a nemůže tak do něj zapadnout. Zvláštním jevem je v některých případech u dětí s tzv. „spartánskou“ výchovou, to že schválně provokují a vzniklá šikana vůči nim je jejich cílem. Někdy se situace může stát nepřehlednou a to v případech, kdy se oběť stává agresorem a připojí se k šikaně někoho jiného, aby získala vlastní popularitu a stoupala v žebříčku skupiny z pomyslného dna.²⁹

Bendl (2003) uvádí, že Valerie Besagová považuje užívání kategorií pouze na oběť-útočník za přílišné zjednodušení, proto je rozlišuje v rámci těchto dvou kategorií do několika podskupin.³⁰

1. Pasivní oběti: jedná se o bojácné, opatrné a uzavřené děti, které jsou ve většině případů fyzicky slabší a obtížně si hledají kamarády, mají málo sebedůvěry a nedostatek dovedností, aby se samy dokázaly bránit
2. Provokující oběti: schválně provokují a podceňují případné reakce ostatních, posmívají se ostatním, ale pokud jim to někdo vrátí, ihned žalují
3. Účelové oběti: tyto děti dobrovolně přijímají roli obětí, aby si získaly uznání ostatních, často se předvádějí v roli třídního šaška a zapojují se do výtržnictví ve třídě, aby lépe zapadly do skupiny
4. Falešné oběti: jedná se o děti, které si přehnaně stěžují na ostatní, obvykle je účelem jejich chování získání pozornosti
5. Útočníci – oběti: tyto děti jsou v jedné situaci obětí a v další naopak útočníky

²⁹ Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005

³⁰ Parry, J., Carrington, G., [překlad Slavík, V.]: Čelíme šikanování: sborník metod: metodický materiál Institutu pedagogicko-psychologického poradenství ČR, IPPP ČR, Praha 1997

6. Útočníci: jsou děti, které bezdůvodně pronásledují druhé, předpokládá se u nich vyšší fyzická síla a sebedůvěra
7. Úzkostní útočníci: tyto děti mají nejnižší sebedůvěru, obvykle jsou v jejich rodinách nějaké problémy, často mývají problémy s učením a šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí

Skupina autorů Glover, Gough, Johnson, Cartwright (2000) zase člení účastníky šikany do 4 skupin a to:³¹

1. agresivní neoběti (tzn. šikanující) „aggressive non-victims“
2. agresivní oběti (tzn. šikanující, kteří jsou zároveň šikanováni) „aggressive victims“
3. pasivní oběti (tzn. pouze šikanovaní jedinci) „passive victims“
4. nezúčastnění osoby (tzn. jedinci co ani nešikanují, ani nejsou šikanováni) „normative contrasts“

1.6 Skupiny inklinující ke vzniku šikany

Do nejvíce rizikové skupiny patří skupina s větším počtem agresivních jedinců s tuhou vnější kázní, nejlépe hierarchicky organizovaná. Šikana se stupňuje v linii následujících zařízení: základní škola, střední škola, učiliště, učiliště s internátem, vojna, vězení. V některých případech šikana nezáleží na osobnostní charakteristice šikanovaného, nýbrž na jakémsi vžitém vzoru. Například internáty, učiliště, kasárna a vězení, kde je šikanován nováček a s přibývajícím časem se jeho pozice přelívá v agresora. Šikana se tedy dobře rozvíjí ve velkých neosobních skupinách, naopak v malých nekonvenčně pojatých skupinách, kde se respektuje osobnost každého jedince, se šikaně nedaří (například školy Waldorfského typu).³²

³¹ Glover, D., Gough, G., Johnson, M., Cartwright, N.: *Bullying in 25 secondary schools: incidence, impact and intervention*. Educational Research, 2000

³² *Rizikové chování dětí a mladistvých, Děťství bez úrazů*. Dostupné z: http://www.urazydety.cz/download/publikace_rizikove_chovani.pdf

1.7 Následky šikanování

Psychické, fyzické i sociální následky šikanování mohou děti dohnat až k pokusu o sebevraždu či dokonce k dokonané sebevraždě. Mezi psychické následky řadíme například frustraci sociálních potřeb oběti, sníženou schopnost navazovat a udržovat vztahy, nízké sebehodnocení, špatný vztah k okolí, stálé napětí, špatná nálada a smutek. Ve vyšších stupních šikanování vede strach až k poruchám spánku, zvýšené únavnosti a neúspěchům při studiu i v soukromí. Mezi typické znaky následků šikanování patří, že šikanovaný jedinec se nesnaží svou pozici vylepšovat ani v nových nešikanujících skupinách. Dlouhotrvající šikana totálně vyčerpává organismus a tím dochází k rozvoji psychosomatických onemocnění, např. astma. Dalším následkem šikanování je dlouhodobé vystavení těla vysokým dávkám stresových hormonů, což vede ke zvýšenému krevnímu tlaku a zvýšenému riziku kardiovaskulárních nemocí v dospělosti. Následky šikany trpí i agresoři, ve školním věku zhoršením prospěchu, členství v pochybných partách a horší využívání vlastních dovedností. V dospělosti jsou výrazně konfliktnější, je u nich vyšší kriminalita. Děvčata jsou v dospělosti krutá k vlastním dětem, trpí tzv. antisociálními postoji. Odlišnými následky trpí děti, které šikaně pasivně přihlížely. Ztratí iluzi ve společnost, která by je měla ochránit před násilím. Díky zkušenostem, kdy autority nezasahují, i když jsou překračovány morální hranice, mohou v dospělosti mít za následek podobný přístup k porušování zákonu.³³

1.8 Šikana z právního hlediska

Řešení šikany z právního hlediska je problematické. Zejména však postih dětských agresorů na základních školách, jež jsou nezletilí tedy mladší 15 let. V jejich případě se klasická trestní odpovědnost nepřípadá v úvahu, přesto se orgány činné v trestním řízení šikanou zabývají a soudy v řízení podle občanského soudního řádu mohou uložit zákonem stanovená ochranná opatření, jimiž jsou dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče nebo ochranou výchovu. Dětská agresora při šikanování mohou naplnit

³³ Lovasová, L.: Šikana, Sdružení Linka bezpečí, Praha, 2005

skutkovou podstatu několika trestných činů podle trestního zákona, jimiž jsou vydírání (§ 235), omezování osobní svobody (§ 231), útisk (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221), loupež (§ 234), krádež (§ 247), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204). Na dítě, které je šikanováno, je pak podle trestního řádu nahlíženo jako na poškozeného (§ 43) a má tak nárok na náhradu škody, jež mu byla způsobena.³⁴

Rozdělím věkovou kategorii žáků z pohledu Úmluvy o právech dítěte a trestního práva. Uvedená tabulka vymezuje pojetí jednotlivých kategorií v resortu školství, Policie ČR a ve znění trestně právních předpisů.³⁵

Věková kategorie	Resort školství	Závazný pokyn policejního prezidenta č.8/2002	Trestněprávní předpis
Dítě	v souladu s úmluvou o právech dítěte je za dítě považována osoba do 18 let věku.	každá osoba mladší 18 let i v případě, že zletilost nabyta před dosažením tohoto věku podle zvláštního předpisu; kde se v tomto závazném pokynu hovoří o mládeži, rozumí se tím též dítě .	
Mladistvý		15-18 let	v § 8 občanského zákoníku ³⁶ je stanovena způsobilost fyzické osoby k právním úkonům a podmínky vzniku zletilosti.
Mládež	osoby od 18 -26 let věku		
Nezletilý			vymezuje §8 a §9 občanského zákoníku ³⁸

Zdroj: Jak postupovat při kontaktu s policií, časopis Prevence

³⁴ Šikana z právního hlediska, dostupné z: http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html

³⁵ Jak postupovat při kontaktu s policií, Prevence, duben 2005, str. 5

³⁶ Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, v platném znění

1.9 Pojem gender

Pojem gender (z angličtiny) má v češtině význam jako český výraz rod. Bývá tedy používán k označení kulturně vytvořených rozdílů mezi muži a ženami. Dané rozdíly jsou dané sociálním a kulturním konstruktem, což znamená, že jejich definice a pojetí se může časem změnit a jsou různé i v rámci jiných kultur.³⁷

Babanová uvedla ve své publikaci: „*Gender je dynamický a komplexní soubor představ, jednání a pocitů vztahujících se k tomu, co znamená být chlapcem či dívkou a to na konkrétním místě, v dané kultuře a čase*“.³⁸

Gender je jedno z hlavních kritérií, podle kterých se společnosti dělí do různých struktur. Jedním z hlavních prvků, který tvoří identitu jedince, je právě gender, přiděluje sociální status, odstupňovaný souhrn práv a povinností členů společnosti. Gender je fenomén, který překračuje individuální úroveň, nevíce výrazný je v rovinně každodenních interakcí. Gender je jedna ze základních kategorií analýzy organizace lidských společností, produktů sociálního a kulturního života.³⁹

Gender patří do sociální kategorie, která umožňuje dívat se na rozdíly mezi mužským a ženským pohlavím nejen z hlediska biologické podmíněnosti, ale i z hlediska sociokulturního. Pro normy sociální interakce je gender jedním z hlavních ukazatelů pravidel.⁴⁰ Gender jako jedna z hlavních dělících kategorií společnosti je i souborem očekávání. Muži a ženy ve společnosti se chovají podle těchto očekávání a tím tyto očekávání udržují jako soubor informací a požadavků pro následující generace.⁴¹ Ideální mužské a ženské charakteristiky jsou reprodukovány prostřednictvím socializace a vytvářeny společností, nemusí tedy vyplývat z biologické přirozenosti. To znamená, že muž nebo žena se z člověka stává ne podle biologického pohlaví, s nímž se člověk narodí, ale teprve socializací v dané společnosti, ke které se řadí.

³⁷ Smetáčková, I, Vlková, K.: Gender ve škole, Otevřená společnost, Praha, 2005

³⁸ Babanová, A., Miškovci, J.: Genderově citlivá výchova: Kde začít?, Žába na prameni, Praha, 2007, str. 25

³⁹ GENDER BUDGETING., Information methodology, Ministerstvo financí, Praha, 2005

⁴⁰ Nováková, J.: Gender mainstreaming, Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí

⁴¹ Babanová, A., Miškovci, J.: Genderově citlivá výchova: Kde začít?, Žába na prameni, Praha, 2007

1.10 Genderová socializace

Babanová ve své příručce uvádí: „Socializací rozumíme proces, ve kterém se dítě (ale i dospělý člověk, jelikož se určitým způsobem socializujeme celý život) stává v procesu interakce a komunikace sociální bytostí, která je schopna chovat se jako člen určité skupiny, společnosti. Jde o proces, ve kterém se stáváme součástí určitého společenství. Naučíme se, jaká zde platí pravidla, jaké jsou sankce při jejich porušení, jaké praktiky či rituály máme vykonávat, abychom mezi ostatní zapadli“⁴²

Proces socializace obsahuje součást, kterou nazýváme jako genderová socializace, v ní jedinec získává vlastnosti podle, kterých rozpoznáme, zda se jedná o chlapce či dívku. Mezi jednu ze základních teorií socializace z hlediska genderu patří: teorie napodobování, kognitivní vývojová teorie a psychoanalytická teorie (tato teorie byla založena Sigmundem Freudem a jejím předpokladem je, že dítě si osvojuje svou genderovou roli prostřednictvím identifikace s rodičem stejného pohlaví).⁴³

Při budování genderové identity se jedinec v průběhu socializačního procesu integruje do genderové homogenních sociálních skupin. Svoji genderovou příslušnost pak dává najevo svým chováním, vzhledem a mluveným projevem. S ženským projevem jsou spojovány určité vlastnosti (malost, měkkost, slabost, atd.), naopak s mužským projevem se spojují vlastnosti (velikost, síla, agrese, dominance, atd.) Předávání jazyka dětem znamená předávání nástrojů, podle kterých je utvářena sociální kultura. V rodině pak probíhá primární socializace a ve škole sekundární socializace.⁴⁴

1.11 Genderové stereotypy

Genderové uspořádání společnosti je přehledné, ale může v sobě skrývat určitá nebezpečí. Předpokládá, že životní styl, potřeby, hodnoty a zájmy žen se liší od životního

⁴² Babanová, A., Miškovci, J.: Genderově citlivá výchova: Kde začít?, Žába na prameni, Praha, 2007 str. 14

⁴³ Křížková, A., Pavlová, K.: Management genderových vztahů: postavení žen a mužů v organizaci, Management press, Praha, 2004

⁴⁴ Smetáčková, I.: Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele, Otevřená společnost, Praha, 2006

stylu, potřeb, hodnot a zájmů mužů. Tyto předpoklady o biologické odlišnosti žen a mužů zakládají genderové stereotypy. Na jejich základě může ve společnosti docházet k diskriminaci konkrétních žen nebo mužů. Osobní dispozice u některých konkrétních jedinců neodpovídá obvyklým genderovým představám společnosti. Společnost však má své nástroje, kterými dokáže odlišného jedince přimět, aby se přizpůsobil genderovým očekáváním. Tímto dochází u jedince k potlačení vrozených dispozic, kterými byl vybaven při narození. Je důležité si uvědomit, že potlačení osobního potenciálu a tedy snižená seberealizace, vede ke ztrátám na úrovni celé společnosti.⁴⁵

Můžeme uvést několik vlastností, které jsou stereotypně opakovány při charakteristice typicky mužských nebo typicky ženských způsobech chování: Muži mají sklon k agresi, jsou více dominantní, aktivní, autoritativní, racionální, odolní, odvážní někdy až opovážliví, panovační, silní, tvrdí. Ženy jsou více emocionální, citlivé, jemné, náladové, nesamostatné, emfatické, úzkostné, zaměřené na rodinu, přívětivé. Tyto stereotypy mají značný vliv na život jedince, v některých případech usnadňují nebo ztěžují přístup k různým povoláním, či začlenění do různých skupin společnosti. Jako jeden z příkladů můžu uvést příklad uvedený v příručce od Babanové⁴⁶, kde uvádí stereotypní chování učitelů na školách. Podle Sadkera se ukázalo, že učitelky a učitelé ve většině případů fungují jako jakási „genderová policie“, ženy více dbají na to, aby dívky nevybočovaly z tradiční ženské genderové role, a muži více dbají na to, aby chlapci nevybočovali z tradiční mužské genderové role.

1.12 Genderová identita

Relativně stálé a komplexní vědomí sebe sama značíme jako identitu. Znamená to, že jedinec má vyvinutou osobní identitu a cítí se ztotožněný sám se sebou. Toto vědomí se nemění časem (tzn. ačkoliv se měním jsem to stále já) a udržuje určitou hranici mezi sebou samým a ostatními jedinci (tzn. toto jsem já, a toto je již někdo jiný). Každý jedinec se

⁴⁵ Smetáčková, I.: Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele, Otevřená společnost, Praha, 2006

⁴⁶ Babanová, A., Miškovci, J.: Genderově citlivá výchova: Kde začít?, Žába na prameni, Praha, 2007

přidružuje k určitým sociálním skupinám, čímž získává sociální identitu. Což znamená, že jedinec cítí, že je členem určité skupiny a přejímá její zvyky a ztotožňuje se s ní. Identitu jedinec nezískává narozením, ale utváří si jí během života. V naší kultuře ji lze jednoznačně rozpoznat až u dětí od 3 let. Začínají odlišovat svoje přání od přání jiných. Začínají o sobě hovořit v první osobě, do této doby o sobě hovořily ve třetí osobě. Mají konkrétní vzpomínky, ve kterých se vidí jako aktéři. Součástí osobní identity je genderová neboli pohlavní identita. Představuje vnímání sebe sama jako chlapce nebo dívky a přiřazení se k této skupině. Toto určení sebe sama je vázáno na biologické pohlaví (pohlavní identita), nebo na vnímání sebe sama jako muže či ženy (genderová identita). Genderová a pohlavní identita nemá univerzální význam v osobní identitě, pro některé jedince je významnější než pro jiné. Osobní identitu si jedinec tvoří, ale genderovou identitu si odvozuje od povahy genderově-pohlavního systému společnosti. Vědomí sebe sama, včetně vědomí sebe jako muže či ženy tvoří důležitou úlohu při organizaci života v naší společnosti. Kulturně-antropologické studie však ukázaly, že podoba genderové identity se může měnit, podle toho jaký je nastaven genderově-pohlavní systém dané společnosti.⁴⁷

1.13 Genderové role

Významem genderové role je soubor očekávání, toho jak se muži a ženy chovají, či jak jednají. Genderová role nám určuje soubor pravidel či předpisů chování (nepsaných), které určuje specifické jednání dle pohlaví. Karsten uvádí: „*Děti se učí chovat dle přisouzeného pohlaví především tím, že se s nimi rozdílně zachází a jsou různým způsobem utvrzovány (chlapec tehdy, když se chová jako správný muž, zatímco dívka tehdy, když se chová tak, jak se na děvče sluší). Více nebo méně jsou na ně také kladeny určité nároky*“.⁴⁸ Ve společnostech, kde se genderové role drží tradic, může vést k tomu, že se děti chovají podle genderových očekávání a orientují se na genderově typické vzdělávací dráhy (tzn. dívky se připravují na zaměstnání, které je společností určeno jako ženské a chlapci se vzdělávají v oborech, které jsou

⁴⁷ Smetáčková, I.: Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele, Otevřená společnost, Praha, 2006

⁴⁸ Karsten, H.: Ženy-muži, genderové role, jejich původ a vývoj, Praha, Portál, 2006 str. 63

typicky mužské, málokdy se tedy stane, že bychom jako zdravotní sestru viděli muže, či jako zedníka ženu). Děti tedy od narození učíme, aby se chovaly podle jejich biologického pohlaví. Prostřednictvím rodičů, okolí (včetně médií) se děti učí, jak se má chovat a vypadat správná žena či muž. Tyto představy se děti snaží svým chováním naplnit, aby splnily očekávání společnosti. Pokud se jedinec neztotožní se svou genderovou rolí, či se od ní odchýlí, společnost má určité negativní sankce, kterými se snaží jedince vrátit k předem určené genderové roli. Těmito sankcemi je myšleno např. posmívání se, či dokonce sociální izolace jedince. Jedinec se tedy pod tlakem těchto sankcí snaží naplnit očekávání společnosti.⁴⁹

1.14 Teorie sociálního učení

Teorie sociálního učení představuje teorii, která vysvětluje genderovou identitu sociálním učním. Podle teorie sociálního učení si děti svojí genderovou identitu osvojují pozorováním, nápodobou a modelováním chování dospělých osob stejného pohlaví, obzvláště pak rodičů. Děti se učí genderovému chování, za pomoci odměn a trestů. Společnost přímo posiluje vhodné projevy genderového chování odměnami. Děti se učí ale i nepřímým posilováním, což je pozorování důsledků určitého chování druhých osob. Např. dívky pozorují matky a napodobují jejich péči o děti, což je rodiči podporováno nákupem příslušných hraček (panenky, miniaturní kuchyně). V různých výzkumech se v poslední době začalo poukazovat na to, že děti nejsou v nápodobě jednostranní. Často si vybírají osoby, které mají určitou moc (bez ohledu na jejich pohlaví) a osoby, které se chovají podle převládajícího genderového očekávání. V praxi to pak vypadá tak, že chlapci jen zřídka napodobují ženy a dívky relativně často napodobují muže.⁵⁰

⁴⁹ Křížková, A., Pavlová, K.: Management genderových vztahů: postavení žen a mužů v organizaci, Management press, Praha, 2004

⁵⁰ Smetáčková, I.: Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele, Otevřená společnost, Praha, 2006

1.15 Psychologické teorie vzniku a vývoje pohlavních rozdílů

Psychologické teorie, které se zabývají rozlišováním a upevňováním pohlavně specifického chování se týkají hlavně malých dětí. Biologické a sociologické faktory pro ně nejsou tak významné, i když význam pro pohlavní rozlišení je zcela nesporný. Prozatím existují jen čtyři psychologické teorie: teorie utvrzování, teorie napodobování (imitační), teorie ztotožnění (identifikační), teorie poznávání (kognitivní). Každá z těchto teorií je pevně vymezena, dosud nebyla vypracována souhrnná teorie, která by obsahovala prvky ze všech čtyř částečných teorií.⁵¹

Teorie utvrzování říká, že chlapci i dívky jsou již od nejútlejšího věku utvrzováni ve způsobech chování, které jsou společností považovány za přiměřené jejich pohlaví. Za toto chování jsou jedinci chváleni, dostávají odměny a jsou uznáváni skupinou. Chovají-li se naopak způsobem, který je přisuzován opačnému pohlaví, jsou za toto chování trestáni. V lepším případě se jedná o ignorování jedince, v horším případě (který je častější) se jedná o kritiku, odepření lásky nebo další tresty. V dětství je od chlapců a dívek očekáváno rozdílné chování. Správný kluk nepláče, umí se ubránit a prosadit se. Rodiče se chovají k chlapcům rozdílněji než k dívkám. Učí chlapce skrývat slabost a bolest, učí je tvrdosti k sobě i k jiným, bránit se. U chlapců je do jisté míry tolerováno agresivní chování. Zkrátka učí vystupovat chlapce jako chlapce. Dívky se nemusí bránit, naopak je od nich očekáváno chování jako poddajnost, ústupnost a přizpůsobivost, měly by být přítulné, citlivé a mazlivé. Jsou odměňovány, když jsou poslušné a hodné. Rodiče je učí, aby se chovaly jako dívky.

Podle imitační teorie pohlavních rozdílů chlapci a dívky získávají typické chování pro své pohlaví tím, že pozorují vzory stejného pohlaví a jejich typické pohlavní chování napodobují a přebírají. Imitační teorie má podobný základ jako teorie utvrzování v pozorování vzoru. Jedinec si vybere a napodobuje vzor podle jeho úspěšnosti, jestli je jeho chování odměňováno, uznáváno nebo setkává-li se s kritikou. Řada experimentálních výzkumů prokázala, že toto platí ve velké míře i u agresivního chování dětí. Děti toto chování imitují hlavně tehdy, když je vzor jejich chování vysoce postavený (rodiče, starší děti) a jeho

⁵¹ Karsten, H.: Ženy-muži, genderové role, jejich původ a vývoj, Praha, Portál, 2006

modelové chování se setkává s úspěchem, nebo aspoň zůstane nepotrestáno. Základní zásadou této teorie je, že chlapci napodobují své otce a další mužské vzory, zatímco dívky napodobují matky a další ženské vzory. Tato teorie vychází z předpokladů, že děti spíše napodobují vzory téhož pohlaví, že mají sklony k napodobování modelu téhož pohlaví, a že v dětství je nejčastěji imitován rodič téhož pohlaví. Provedené vědecké studie však tyto předpoklady potvrdily jen z části. V naší kultuře se o děti v předškolním a školním věku z větší míry starají matky nebo osoby ženského pohlaví (vychovatelky, učitelky), přesto v této době chlapci nepřebírají ženské chování. Je předpoklad, že ve vyspělých zemích, mají děti v pozdějších fázích dětství obou pohlaví stejnou možnost pozorovat modelové chování obou pohlaví. Přesto právě v tomto období dětství přejímají podstatné specifické znaky svého pohlaví. Zřejmě to bude proto, že v pokročilém dětství jsou u nich již specifické vzorce chování vytvořeny. Při pozorování dětí (častěji se objevuje u chlapců než u dívek) bylo zjištěno, že kolem šestého roku věku, se začíná projevovat obliba stejného pohlaví.

Identifikační teorie pohlavních rozdílů tvrdí, že největší význam pro vytvoření pohlavně specifického způsobu chování mají tzv. primární vztahy. Během prvních let života dítěte se mezi dítětem a jeho nejbližšími osobami (zpravidla otec a matka) vyvíjí emocionální vztah a vazba. Tento vztah je tedy základem, protože se dívka identifikuje s matkou a chlapec s otcem. To znamená, že identifikuje své vnitřní prožívání sebe samého více či méně s rodičem stejného pohlaví. Vytvářející se pocit vlastní totožnosti vede děti k tomu, že od rodičů (chlapci od otců a dívky od matek) přebírají vnitřní postoje a schémata chování vůči okolí. Děti mívají silný citový vztah k oběma rodičům. Na počátku silnější k matce, což je dáno tím, že v raném dětství se o dítě starají a vychovávají jej převážně matky.

Kognitivní teorie vývoje pohlavních rolí poukazuje hlavní roli, tomu že vyrůstající dítě získává vědomosti a schopnosti, které se vztahují k pohlaví vypořádáváním se svým fyzikálním a sociálním okolím. Jako záchytné body dítěti slouží v raném dětství vnější znaky (oděv, vlasy, hlas, tělesná stavba), v pozdějším věku přibývají i další rozlišovací znaky (způsob chování, záliby, druha zaměstnání, názory, postoje). Dítě ve svých třech letech začíná chápat, ke kterému pohlaví patří. Není si však jisté zda se tato skutečnost v průběhu jeho růstu

může změnit. Což bylo dokázáno pokusem, při kterém byl dvouletý chlapeček dotázán, jestli se změní v holčičku, když si nechá narůst dlouhé vlasy, obleče si dámské šaty a bude se mu říkat dívčím jménem, chlapeček velmi znejistěl. Přibližně ve čtvrtém roku života dojde k částečnému upevnění pohlavní identity a dítě si je dítě jisto svou náležitostí k určitému pohlaví a tím, že z chlapečků vyrůstají muži a z dívek ženy. Teprve mezi šestým a osmým rokem života se odehrává tzv. „ustavení neměnnosti vlastní pohlavní příslušnosti“. To znamená, že pro děti školního věku se jejich pohlaví stává nezměnitelným, i kdyby nosily dívčí šaty a dlouhé vlasy nebo vykonávaly povolání ryze opačného pohlaví.

Každá z těchto čtyř teorií poukazuje na jeden z procesů, které mají omezený význam při vývoji pohlavní role. Pozitivní a negativní utvrzování má určité významnou roli pro získávání pohlavně typického chování. Utvrzování není však jediným podnětem dětského poznávání rozdílnosti chování chlapců a děvčat. V průběhu dětství a mládí získává stále větší roli napodobování a identifikace. Kognitivní teorie pak upozorňuje na nutnost existence určitých základních předpokladů, které jsou vytvářeny při zrání a učení dítěte (např. nezměnitelnost pohlaví).⁵²

1.16 Statistiky z linky bezpečí⁵³

V následujících tabulkách a grafech bude znázorněno, jak si na žebříčku „popularity“ stojí šikana a jaký objem z celkově řešených problémů na lince bezpečí zaujímá. Sdružení linka bezpečí je organizace, která byla založena za účelem pomoci dětem a mladým lidem nejen v jejich obtížných životních situacích, ale i při jejich každodenních starostech a problémech. Sdružení vlastní akreditaci v rámci systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice. Sdružení je dále členem celosvětové asociace dětských linek důvěry Child Helpline International (CHI).

Nejdříve však uvedu nějaké vysvětlení k tabulkám. „Z témat“ znamená, kolik procent ze všech témat řešených na lince bezpečí (kromě šikany např. rodinné vztahy, škola) zabírala v daném měsíci šikana.

⁵² Karsten, H.: Ženy-muži, genderové role, jejich původ a vývoj, Praha, Portál, 2006

⁵³ KLOUDA, M.: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Vývoj v roce 2003 / měsíce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	celkem
počet	252	276	301	297	272	214	209	194	213	204	231	195	2 858
z témat	2,7%	2,9%	3,0%	3,0%	2,7%	2,4%	2,2%	2,4%	3,2%	3,1%	3,3%	3,2%	2,8%
průměrně denně	8	10	10	10	9	7	7	6	7	7	8	6	8

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Vývoj v roce 2004 / měsíce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	celkem
počet	211	200	203	199	177	186	105	120	179	184	189	172	2 125
z témat	3,2%	3,1%	3,1%	3,2%	3,0%	3,0%	1,6%	2,1%	3,4%	3,4%	3,7%	3,8%	3,0%
průměrně denně	7	7	7	7	6	6	3	4	6	6	6	6	6

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Vývoj v roce 2005 / měsíce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	celkem
počet	148	111	140	176	180	143	78	77	117	125	145	89	1 529
z témat	3,2%	2,5%	3,2%	3,4%	3,7%	3,0%	1,7%	1,8%	3,1%	2,9%	3,7%	2,6%	2,9%
průměrně denně	5	4	5	6	6	5	3	2	4	4	5	3	4

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Vývoj v roce 2006/ měsíce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	celkem
počet	119	145	216	153	120	101	68	76	77	101	105	124	1 405
z témat	3,3%	3,8%	5,2%	4,4%	3,3%	2,7%	1,9%	2,1%	2,8%	3,5%	3,3%	4,3%	3,4%
průměrně denně	4	5	7	5	4	3	2	2	3	3	4	4	4

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Vývoj v roce 2007 / měsíce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	celkem
počet	118	124	165	113	111	118	59	69	82	112	87	108	1 266
z témat	4,2%	4,3%	5,6%	4,4%	4,3%	4,4%	2,4%	2,8%	4,2%	5,0%	4,2%	4,7%	4,2%
průměrně denně	4	4	5	4	4	4	2	2	3	4	3	3	3

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

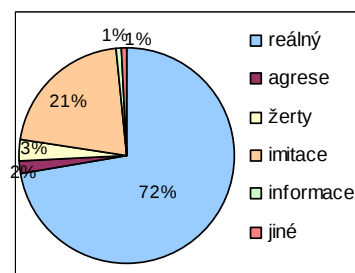
Vývoj v roce 2008 / měsíce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	celkem
počet	125	101	132	124	139	118	101	85	146	0	0	0	1 071
z témat	5,1%	4,0%	4,5%	4,6%	5,0%	4,3%	3,1%	2,8%	5,6%				4,3%
průměrně denně	4	3	4	4	4	4	3	3	5	0	0	0	4

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Jak je vidět na těchto tabulkách počet volajících na téma „šikana“ rok od roku klesá, může to být dáno zlepšující se prevencí, medializováním šikany a možných trestů za ní. To však nikdo z linky bezpečí nemůže říci s jistotou. Je mnoho faktorů, které tyto počty „volajících / za 1 rok“ mohou ovlivnit. Nicméně si všimněme, že sice číslo volajících klesá, ale procentuelní vyjádření počtu hovorů na téma šikana z ostatních hovorů vzrůstá. Ve výsledku to znamená, že klesá počet volajících na linku bezpečí, ale případy šikany mírně stoupají.

Rok 2003

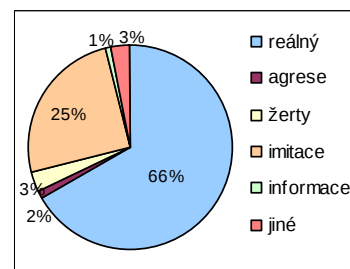
Rozbor dle typu hovoru	celkem	%	kluci		holky		neurč	
reálný	2 068	72,4%	918	44,4%	1 115	53,9%	35	1,7%
skryté	790	27,6%	510	64,6%	267	33,8%	13	1,6%
agrese	51	1,8%	41	80,4%	10	19,6%	0	0,0%
žerty	92	3,2%	64	69,6%	28	30,4%	0	0,0%
imitace	599	21,0%	382	63,8%	205	34,2%	12	2,0%
informace	26	0,9%	12	46,2%	14	53,8%	0	0,0%
jiné	22	0,8%	11	50,0%	10	45,5%	1	4,5%
CELKEM	2 858	100,0%	1 428	50,0%	1 382	48,4%	48	1,7%

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Rok 2004

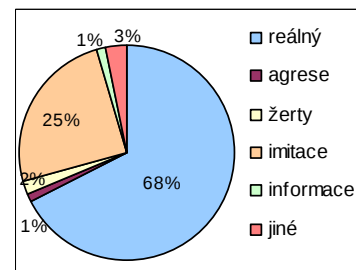
Rozbor dle typu hovoru	celkem	%	kluci		holky		neurč	
reálný	1 409	66,3%	578	41,0%	815	57,8%	16	1,1%
skryté	716	33,7%	401	56,0%	297	41,5%	18	2,5%
agrese	34	1,6%	20	58,8%	13	38,2%	1	2,9%
žerty	64	3,0%	43	67,2%	21	32,8%	0	0,0%
imitace	533	25,1%	301	56,5%	222	41,7%	10	1,9%
informace	23	1,1%	6	26,1%	15	65,2%	2	8,7%
jiné	62	2,9%	31	50,0%	26	41,9%	5	8,1%
CELKEM	2 125	100,0%	979	46,1%	1 112	52,3%	34	1,6%

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Rok 2005

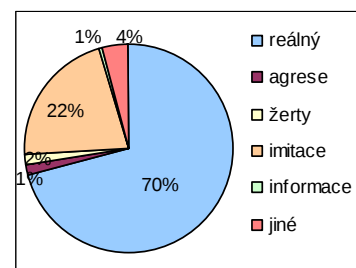
Rozbor dle typu hovoru	celkem	%	kluci		holky		neurč	
reálný	1 032	67,5%	423	41,0%	592	57,4%	17	1,6%
skryté	497	32,5%	277	55,7%	210	42,3%	10	2,0%
agrese	17	1,1%	11	64,7%	6	35,3%	0	0,0%
žerty	32	2,1%	20	62,5%	10	31,3%	2	6,3%
imitace	379	24,8%	208	54,9%	166	43,8%	5	1,3%
informace	16	1,0%	6	37,5%	9	56,3%	1	6,3%
jiné	53	3,5%	32	60,4%	19	35,8%	2	3,8%
CELKEM	1 529	100,0%	700	45,8%	802	52,5%	27	1,8%

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Rok 2006

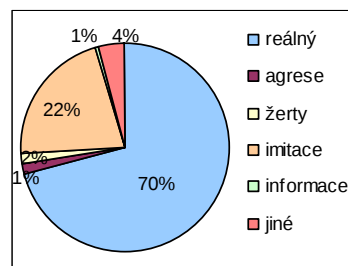
Rozbor dle typu hovoru	celkem	%	kluci		holky		neurč	
reálný	997	71,0%	450	45,1%	534	53,6%	13	1,3%
skryté	408	29,0%	231	56,6%	172	42,2%	5	1,2%
agrese	16	1,1%	7	43,8%	9	56,3%	0	0,0%
žerty	24	1,7%	17	70,8%	7	29,2%	0	0,0%
imitace	305	21,7%	176	57,7%	126	41,3%	3	1,0%
informace	10	0,7%	4	40,0%	5	50,0%	1	10,0%
jiné	53	3,8%	27	50,9%	25	47,2%	1	1,9%
CELKEM	1 405	100,0%	681	48,5%	706	50,2%	18	1,3%

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Rok 2007

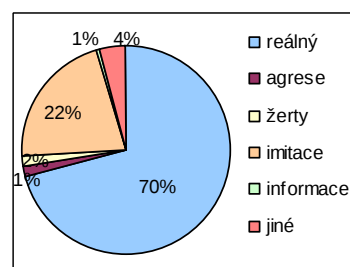
Rozbor dle typu hovoru	celkem	%	kluci		holky		neurč	
reálný	918	72,5%	325	35,4%	572	62,3%	21	2,3%
skryté	348	27,5%	200	57,5%	139	39,9%	9	2,6%
agrese	7	0,6%	4	57,1%	3	42,9%	0	0,0%
žerty	25	2,0%	19	76,0%	6	24,0%	0	0,0%
imitace	274	21,6%	155	56,6%	113	41,2%	6	2,2%
informace	8	0,6%	4	50,0%	3	37,5%	1	12,5%
jiné	34	2,7%	18	52,9%	14	41,2%	2	5,9%
CELKEM	1 266	100,0%	525	41,5%	711	56,2%	30	2,4%

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

Rok 2008 I. – IX.

Rozbor dle typu hovoru	celkem	%	kluci		holky		neurč	
reálný	744	69,5%	298	40,1%	436	58,6%	10	1,3%
skryté	327	30,5%	220	67,3%	102	31,2%	5	1,5%
agrese	11	1,0%	10	90,9%	1	9,1%	0	0,0%
žerty	31	2,9%	16	51,6%	14	45,2%	1	3,2%
imitace	253	23,6%	173	68,4%	77	30,4%	3	1,2%
informace	3	0,3%	1	33,3%	2	66,7%	0	0,0%
jiné	29	2,7%	20	69,0%	8	27,6%	1	3,4%
CELKEM	1 071	100,0%	518	48,4%	538	50,2%	15	1,4%

V dalších tabulkách „Rozbor dle typu hovoru“ jsou hovory rozděleny na reálné a skryté. Rozdíl mezi nimi je ten, že oba hovory jsou o nějakém tématu (v tomto případě šikaně). U skrytých jsou však v hovoru přítomny projevy, které vyvolávají pochybnosti o reálnosti daného tématu (hovoru). Reálné hovory jsou pak ty, kde podobné projevy nejsou.

Z hlediska nárůstu či poklesu na v rozmezí let 2003 až 2008 není ani klesající ani vzrůstající tendence. Z hlediska genderu, je však zajímavé, že 60 % reálných hovorů je od dívek, což může být odůvodněno tím, že dívky se spíše svěřují než chlapci. Nemyslím si, že by tento poměr byl zapříčiněn tím, že by dívky byly více šikanovány než chlapci.

Z tabulky „Svěřilo se“ budu uvádět pouze poslední ukončený rok, jelikož z procentuelního hlediska se výsledky od předchozích roků neliší a z množství hlediska není potřeba je uvádět. Zde je jasně vidět, že šikanu oznámí s největší pravděpodobností dívky. Dále je z vzorku čitelné, že nejvíce se děti budou svěřovat rodičům, zřejmě z důvodu největší důvěry. Pokud ale k rodičům děti důvěru nemají, svěří se nejčastěji vrstevníkům nebo kamarádům. A když ani k nim nemají dostatečnou důvěru, svěří se pedagogům.

SVĚŘILO SE	ŠIKANA 2007						
	neurčeno	dívka	procenta	chlapec	procenta	celkem	procenta
Celkem	30	711	100%	525	100%	1266	100%
Neurčeno	13	201	28%	201	38%	415	33%
Rodič(e)	5	178	25%	106	20%	289	23%
Sourozenci		12	2%	7	1%	19	2%
Jiný příbuzný	1	9	1%	2	0%	12	1%
Partner			0%		0%	0	0%
Vrstevník	3	130	18%	77	15%	210	17%
Soused			0%		0%	0	0%
Pedagog	6	98	14%	41	8%	145	11%
Zdravotník		1	1%		0%	1	1%
Policista		2	0%	1	0%	3	0%
Sociální pracovnice			0%	1	0%	1	0%
Ostatní		1	0%	4	1%	5	0%
Nikomu	2	79	11%	85	16%	166	13%

Zdroj: Interní materiály, Sdružení linka bezpečí

2 Výsledky

2.1 Charakteristika výzkumného souboru

Pro splnění cíle byly vybrány 3 základní školy, které nebudu blíže specifikovat z důvodu zachování anonymity výzkumu. Důležitým faktorem pro výběr školy byl celkový počet žáků základní školy. Jedná se o školu s jednou třídou v ročníku, v práci bude označována jako A. Další škola má v ročníku dvě paralelní třídy, bude označována jako B. A třetí škola má 3 a více paralelních tříd a bude označována jako C. Výzkum byl proveden v průběhu roku 2008.

Na dotazníky odpovědělo celkem 281 žáků navštěvujících 2. stupeň základních škol. Pro neúplnost byly vyřazeny 4 dotazníky, a tudíž se okruh zúžil na 277 respondentů. Pro přehlednost a srozumitelnost je v následující tabulce znázorněn počet respondentů jednotlivých škol, tříd a pohlaví.

Počet respondentů podle jednotlivých škol, tříd a pohlaví.⁵⁴

<i>Škola</i>	<i>Ročníky</i>		<i>Pohlaví</i>		<i>Celkem</i>
	<i>6.ročník</i>	<i>9.ročník</i>	<i>Dívky</i>	<i>Chlapci</i>	
<i>A</i>	20	23	22	21	<i>43</i>
<i>B</i>	38	43	46	35	<i>81</i>
<i>C</i>	71	82	65	88	<i>153</i>
<i>Celkem</i>	<i>129</i>	<i>148</i>	<i>133</i>	<i>144</i>	<i>277</i>

2.2 Vyhodnocení

Odpovědi, které byly získány od žáků, jsou znázorněny pomocí tabulek a grafů a slovně popsány. Údaje jsou zaokrouhleny na dvě desetinná místa. Tabulky jsou členěny do kategorií a to podle jednotlivých škol, pohlaví a ročníků. Počet respondentů neboli odpovědí na otázky je v každé tabulce vyjádřen znakem n, ten vyjadřuje 100 % pro každou kategorii.

⁵⁴ Kysilková, L.: Projevy agresivity a šikany na druhém stupni základních škol, Diplomová práce, Zdravotně sociální fakulta, JČU České Budějovice, 2008

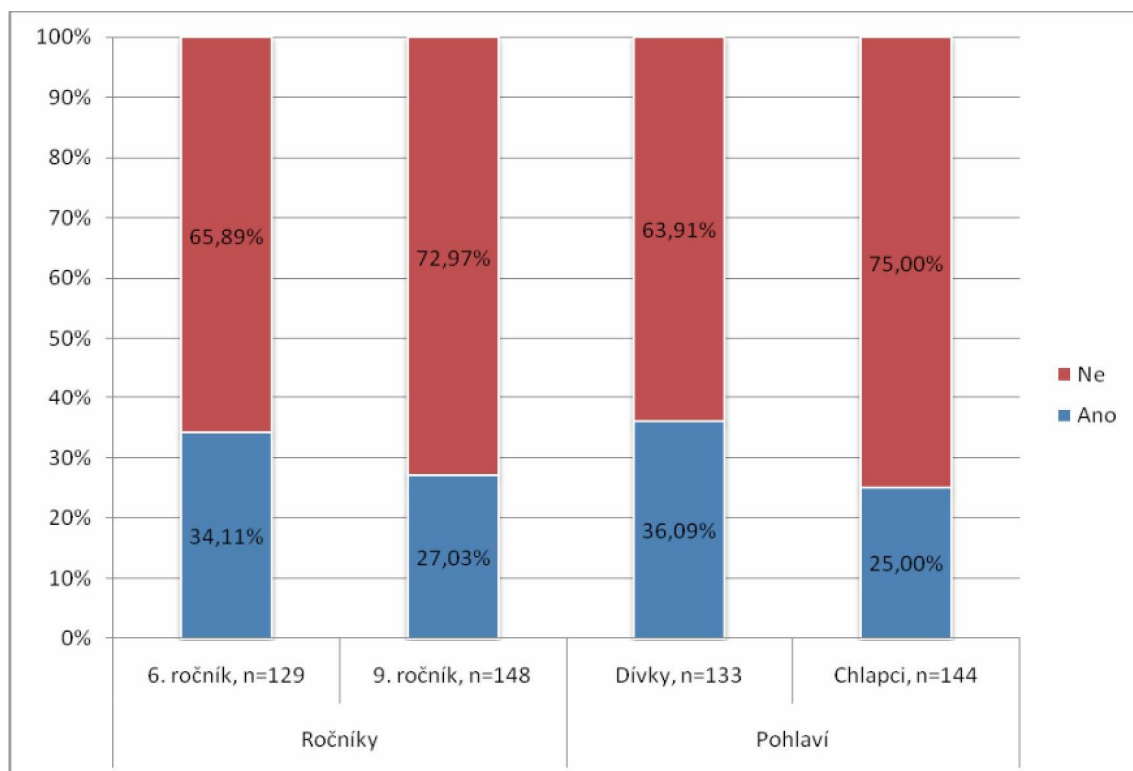
Tabulka č. 1: Ublížíval nebo ubližuje ti někdo?

Odpověď	A, n=43	B, n=81	C, n=153	Celkem, n=277
Ano	20,93%	41,98%	26,80%	30,32%
Ne	79,07%	58,02%	73,20%	69,68%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Z této tabulky můžeme vidět, že 30,26 % (tedy 84) respondentů někdo ublížil. Dá se vyčíst i to, že ve větších školách, kde je větší počet dětí, je tento problém horší.

Graf č. 1: Ublížíval nebo ubližuje ti někdo?

-je vyhodnocen dle ročníku a pohlaví

Na další otázky odpovídali respondenti, kteří byli nebo jsou obětí šikany. Tento graf ukazuje, že nejvíce obětí je mezi dotazovanými dívkami a horší situace je v nižších ročnících druhého stupně ZŠ.

Na otázku: Kdo ti ubližuje? Však respondenti odpovídali takto.

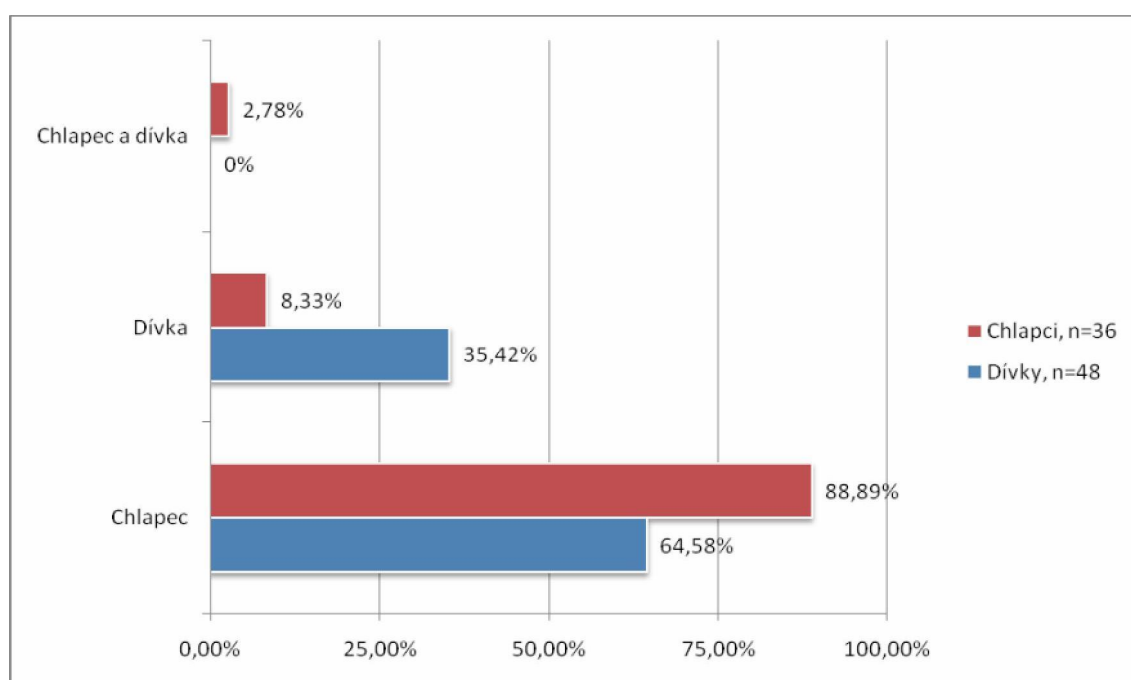
Tabulka č. 2: Kdo ti ubližuje?

Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Chlapec	55,56%	70,59%	82,93%	75,00%
Dívka	44,44%	29,41%	14,63%	23,81%
Chlapec a dívka	0%	0%	2,44%	1,19%
Celkem	100%	100%	100%	100%

V této tabulce je vidět, že agresorem jsou ze 75 % chlapci a z 23,81 % dívky.

Graf č. 2: Kdo ti ubližuje?

-je vyhodnocen dle pohlaví

Podle údajů uvedených v tomto grafu zjistíme, že chlapec nejvíce ubližuje jinému chlapci a to v 88,89 %, zatímco dívka ubližuje chlapci v 8,33 %. Šikanované dívky uvedly jako agresory chlapce a to v 64,58 % a dívku v 35,42 %.

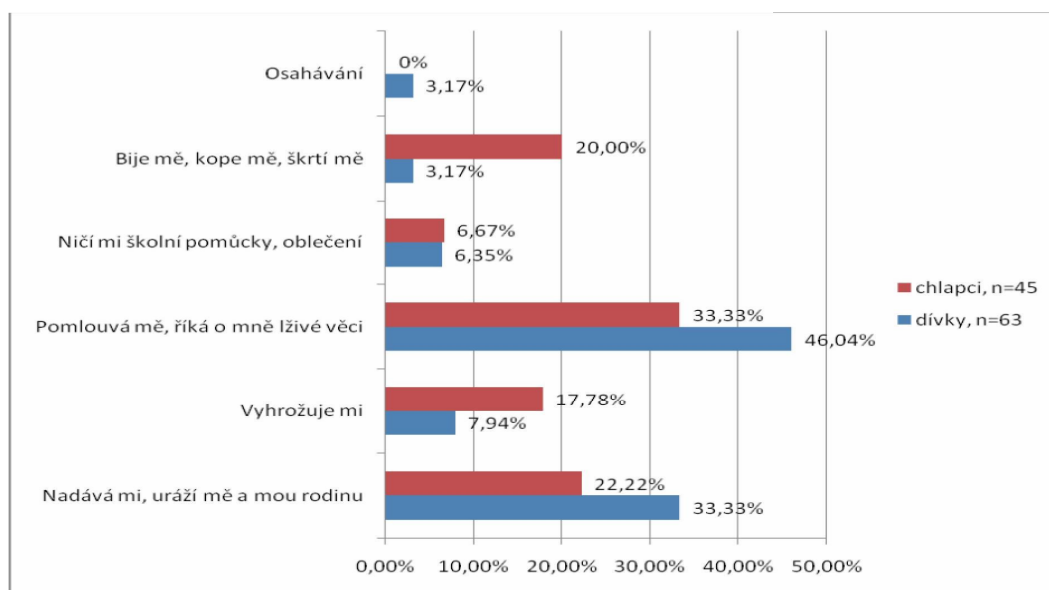
Tabulka č. 3: Jakým způsobem ti je/bylo ubližováno?

Odpověď	A, n=15	B, n=42	C, n=51	Celkem, n=108
Nadává mi, uráží mě a mou rodinu	33,33%	28,57%	27,45%	28,70%
Vyhrožuje mi	0%	16,67%	11,77%	12,04%
Pomlouvá mě, říká o mně lživé věci	46,66%	33,33%	45,10%	40,74%
Ničí mi školní pomůcky, oblečení	6,67%	9,52%	3,92%	6,48%
Bije mě, kope mě, škrtí mě	6,67%	9,52%	11,76%	10,19%
Osahávání	6,67%	2,39%	0%	1,85%
Celkem	100%	100%	100%	100%

Na tuto otázku si volili respondenti z více odpovědí. Zde je možno vidět, že je nejvíce zastoupena verbální agrese, jako jsou nadávky, výhružky a pomluvy a to celých 81,48 %. Fyzická agrese je zastoupena 10,19 %. Další formou ubližování bylo sexuální obtěžování, jež bylo zastoupeno 1,85 %, načež největší problém byl na škole A, kde se hodnota pohybovala 6,67 %.

Graf č. 3: Jakým způsobem je/bylo ubližováno dívky a chlapci?

-je vyhodnocen dle pohlaví

Z odpovědí uvedených v grafu můžeme vidět, že dívkám je nejvíce ubližováno verbálně a to z 87,31 %. Nejvyšší formou ubližování dívkám jsou pomluvy 46,04 %, následují nadávky a výhrůžky 33,33 % a vyhrožování 7,94 %. U chlapců vyšla jako nejrozšířenější forma ubližování též pomluva s 33,33 %, poté nadávky a urážky 22,22 %, fyzická agrese byla u chlapců zastoupena ve znatelně vyšší míře 20 %. Celkově tedy u chlapců převládalo také verbální ubližování s celými 73,33 %.

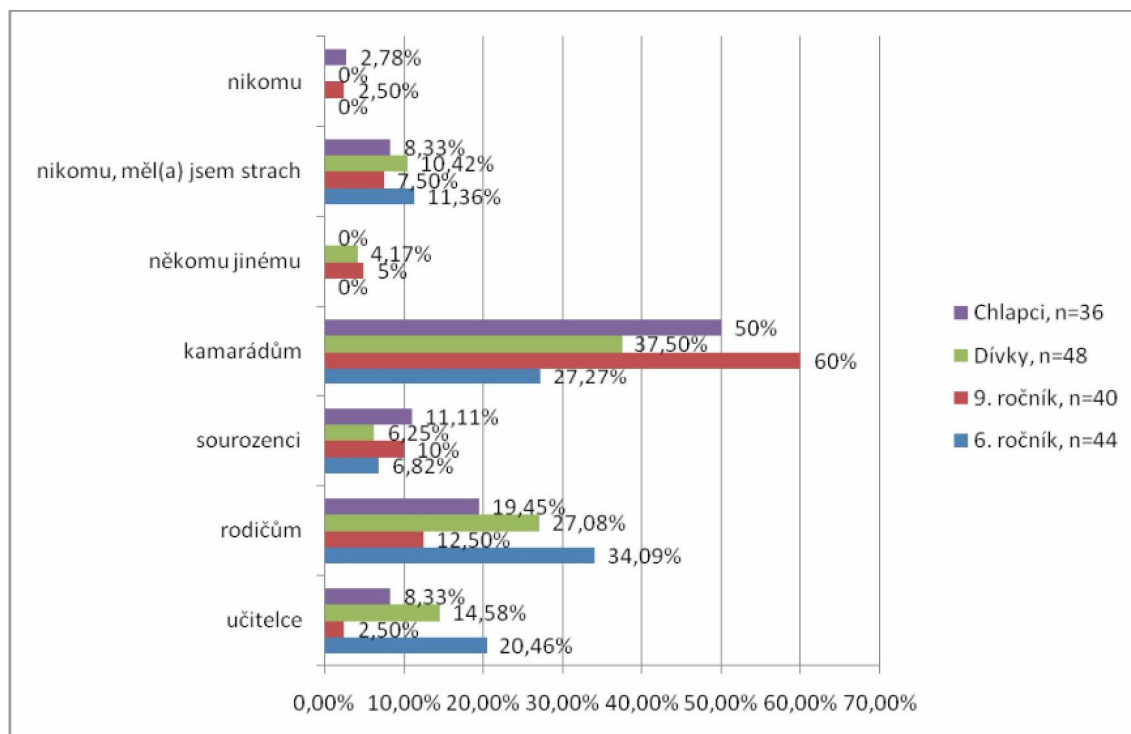
Tabulka č. 4: Řekl(a) jsi o tom někomu?

Odpověď	A, n=9	B, n=34	C, n=41	Celkem, n=84
Učitelce/učiteli	33,33%	8,82%	9,76%	11,91%
Rodičům	33,33%	17,65%	26,83%	23,81%
Sourozenci	11,11%	8,82%	7,31%	8,33%
Kamarádům	22,23%	44,12%	46,34%	42,86%
Někomu jinému	0%	5,88%	0%	2,38%
Nikomu, měl(a) jsem strach	0%	11,77%	9,76%	9,52%
Nikomu	0%	2,94%	0%	2,78%
Celkem	100%	100%	100%	100%

V této tabulce je vidět, že šikanovaní žáci se nejčastěji svěřili kamarádům a to ve 42,86 %, dále se svěřilo 23,81 % šikanovaných rodičům a v 11,91 % se děti svěřily učitelům. Nikomu se nesvěřilo 12,3 % dětí.

Graf č. 4: Řekl(a) jsi o tom někomu?

-je vyhodnocen dle ročníku a pohlaví

Na tomto grafu je vidět, že mladší žáci mají největší důvěru k rodičům a svěřilo se jim 34,09 % žáků. Naopak starší žáci se svěřili kamarádům. Z pohledu pohlaví se dívky svěřovaly nejvíce kamarádům a to ve 37,50 % a chlapci se svěřovali nejvíce také svým kamarádům a to v rovných 50 %. Učitelům jako autoritě se nejvíce svěřily dívky a to v 14,58 %.

3 Závěr

Šikana jako sociálně patologické chování je komplexní pedagogický, psychologický, sociologický a hlavně mravní problém společnosti. Mezi nejdůležitější věci patří řešení šikany v jejím počátečním stádiu, kdy ještě nemá tak velký dopad na svou oběť. Škola se má pro dítě stát místem, kde by se mělo učit rozvíjet své schopnosti a kde by se mělo cítit bezpečně a svobodně.

Ve své bakalářské práci jsem se zabýval dětskou šikanou na 2. stupni základních škol a to z pohledu genderu. Jedním z hlavních kritérií v práci pro mě bylo pohlaví. V teoretické části jsem popsal základní pojmy jako je šikana, její stadia, ukazatele a příčiny, dále jsem charakterizoval hlavní účastníky tohoto problému, tedy agresora a jeho oběť. Vysvětlil jsem, co to znamená gender, jak získává dítě svou genderovou roli a identitu a s jakým rozdílem se každé pohlaví socializuje do společnosti.

V praktické části bylo mým cílem zjistit, zda má pohlaví dítěte vliv na vnímání a projevy šikany. Na základě tohoto cíle jsem si stanovil 3 hypotézy a to zda je u chlapců častější fyzická forma šikany než u dívek, zda mají chlapci větší zkušenosti se šikanou než dívky a zda dívky častěji oznámí přítomnost šikany autoritě. Na základě již zpracovaných statistik sdružení linky bezpečí a výzkumu, který byl proveden na 2. stupni základních škol, jsem byl schopen posoudit mé hypotézy.

Při zjišťování podkladů pro práci vyplynulo, že údaje se nemohou dávat do souvislosti s velikostí škol, ani celkovým počtem žáků ve škole. Jelikož šikana se na školách objevuje na základě více faktorů.

Z výše uvedeného výsledku výzkumu se domnívám, že hypotéza H1: fyzická forma šikany je u chlapců častější než u dívek, se potvrdila. Jelikož z grafu č. 3 je sice názorně vidět, že u obou pohlaví převládá verbální forma šikany a to u dívek poměrem 87,31 % verbální šikany ku 12,69 % fyzické šikany. A u chlapců poměrem 73,33 % verbální šikany ku 26,67 %

fyzické šikany. Přesto se v souhrnu chlapci setkají s fyzickou formou šikany přibližně 2x častěji než dívky.

U hypotézy H2: že chlapci mají častější zkušenost se šikanou než dívky, se tvrzení nepotvrdilo za pomoci provedeného výzkumu. Kde je vidět v tabulce č. 1, že z celkového počtu dětí, je obětí šikany 30,32 % dětí. Naopak v grafu č. 1. je vidět, že dívky jsou častěji šikanovány a to v 36,09 % a počet chlapeckých obětí šikany je 25 %. V tabulce č. 2. je však zjištěn jako největší agresor šikany chlapec a to se 75 %. Kdy v grafu č. 2 je vidět, že chlapec nejvíce ubližuje jinému chlapci a to v 88, 89 % a v 8, 33 % dívce.

U hypotézy H3: že dívky oznámí přítomnost šikany autoritě častěji než chlapci, se potvrdilo. Jelikož v grafu č. 4, je znázorněno, že dívky oznámí přítomnost šikany učitelům v 14,58 % a chlapci pouze v 8,33 %, což je potvrzeno i statistikou z linky bezpečí, kde je poměr dívek ku chlapcům 14 % ku 8 %. Zde se potvrzuje genderově ovlivněná výchova dívek, které jsou vychovávány k většímu soucitu, vnímání, poslušnosti a slušnému chování.

Přínos bakalářské práce je podle mého názoru především v poukázání, že ač jsou genderově k agresivitě vychovávání chlapci a jsou ve $\frac{3}{4}$ případů agresory oni, je i dost dívek které šikanují, ač jsou společností genderově vychovávány k mírumilovnosti, lásce, soucitu, a poslušnosti. Výsledky této práce by měly vést k zamyšlení nad genderovou výchovou, a zda je vhodné dělit od malinka děti na zlobivé chlapce a poslušné dívky, které se snáze stávají oběťmi.

Použitá literatura

Knihy a časopisy

1. BABANOVÁ, A., MIŠKOVCI, J. *Genderově citlivá výchova: Kde začít?* 1.vyd. Praha: Žába na prameni o.s., 2007. 151s. ISBN 80-239-8798-0.
2. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1.vyd. Praha: Nakladatelství ISV, 2003. 197s. ISBN 80-86642-08-9.
3. GENDER BUDGETING. Information methodology, Publisher in 2005, 84 pages, first edition, Issued in Czech version by the Ministry of Finance, Pratur, 2005. 83s. ISBN 80-86878-22-8.
4. GLOVER, D., GOUGH, G., JOHNSON, M., CARTWRIGHT, N., *Bullying in 25 secondary schools: incidence, impact and intervention*. Educational Research, 2000
5. Jak postupovat při kontaktu s policií, *Prevence*, duben 2005, str. 5. ISSN-0013-1881
6. KARSTEN, H. *Ženy-muži, genderové role, jejich původ a vývoj*. 1.vyd. Praha: Portál, 2006. 183s. ISBN 80-7367-145-X.
7. KLOUDA, M., Interní materiály, Sdružení linka bezpečí
8. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.
9. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování*. 2.vyd. Praha: Portál, 2000. 128s. ISBN 80-7178-409-1.
10. KRÍŽKOVÁ, A., PAVLOVÁ, K. *Management genderových vztahů: postavení žen a mužů v organizaci*. 1.vyd. Praha: Managment press, 2004. 155 s. ISBN 80-7261-117-8.
11. KYSILKOVÁ, L., *Projevy agresivity a šikany na druhém stupni základních škol*, Diplomová práce, Zdravotně sociální fakulta, JČU České Budějovice, 2008
12. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. 1.vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 27s. ISBN 80-86991-65-2.
13. NOVÁKOVÁ, J. *Gender mainstreaming*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2002. 124s. ISBN 80-86552-35-7.

14. PARRY, J. - CARRINGTON, G., [překlad Slavík, V.], Čelíme šikanování: sborník metod: metodický materiál Institutu pedagogicko-psychologického poradenství ČR, IPPP ČR, Praha 1997. ISBN 80-86856-24-0
15. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. 96s. ISBN 80-7178-049-9.
16. SMETÁČKOVÁ, I. *Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. 1.vyd. Praha: Otevřená společnost, o. p. s. 2006. 67s. ISBN 80-903331-5-X.
17. SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ K. *Gender ve škole. Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. 1.vyd. Praha: Otevřená společnost, o. p. s. 2005. 191s. ISBN 80-903331-2-5.
17. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. 1 vyd. Praha: Portál, 1999. 444s. ISBN 80-7178-214-9

Zákony a prameny

1. Zák.č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších změn a doplnění
2. Zák.č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších změn a doplnění
3. Zák.č. 141/1964 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších změn a doplnění

Internetové zdroje

1. *Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*. [on line] 2000 [cit.2008-12-01]
Dostupné z:< <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-k-sikanovani>>
2. *Rizikové chování*. [on line] 2007-12-12 [cit. 2008-15-11]. Dostupné z:
< http://www.urazydeti.cz/download/publikace_rizikove_chovani.pdf >
3. *Šikana se týká každého druhého žáka*, čl. z deníku Metro [on line] 2007-02-19 [cit.2008-15-11], dostupné z: <http://www.aisis.cz>>
4. *Šikana z právního hlediska*. [online] 2002 [cit. 2008-1-10] Dostupné z:
< http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html >
5. *Ústava spojených států amerických*. [online] 2001 [cit. 2008-1-12] Dostupné z:
<<http://klempera.tripod.com/usustava.htm>>